

situne dei

Årsskrift för
Sigtunaforskning
2010

In honorem Sten Tesch

English Summaries

Redaktion:
Rune Edberg och Anders Wikström
Engelsk översättning och språkgranskning:
Christina Reid

Utgiven av Sigtuna Museum
ISSN 1653-8498

Sårfeberbenet från Sigtuna

Helmer Gustavson

Never suppose your ancestors to be less intelligent than yourself.

M.L. Cameron, Anglo-Saxon Medicine 1993

Vad man under nordisk forntid och äldre medeltid hade för kunskap om sjukdomar, vem som kunde bota dem och vilka mediciner och andra hjälpmedel som man hade tillhands och kunde använda, om det är vår kunskap mycket begränsad. Hittills har senmedeltida skriftliga källor som läke- och örtaböcker jämte en del andra texter som t. ex. handskrifter som har hört till Vadstena kloster, exempelvis *Glossarium botanicum* med främst latinska namn på medicinalväxter, legat till grund för vår kunskap om sjukdomar och deras bot under äldsta tid. Än mindre känner vi till något om dem som bistod de sjuka eller skadade. Av flera av våra medeltidslagar framgår det dock att det åtminstone på 1300-talet fanns läkare, ”laga läkare”, eller läkekunniga personer. Möjligt är det bl. a. för sådana som de nämnda läke- och örtaböckerna skrevs. Vilka krav det ställdes på dem i fråga om kompetens och hur många de var vet vi inte. Den äldre benämningen *lækir* som senare ombildades till *læk(i)are* kan tala för att läkaryrket är mycket gammalt.¹

Vilka medicinska instrument man använde har arkeologiska undersökningar i

bl. a. Sigtuna avslöjat (W. Holmqvist 1942:41–70). De kunskaper som vunnits ur läke- och örtaböckerna kan komma att öka genom den nya spirande arkeobotaniken (Heimdal 2009:112–127). Om de sjukdomar man led av är också vår kunskap begränsad, men den vidgas ständigt genom de resultat osteologin ger.

I nordisk läkekonst intog örtmedicinen säkerligen en framskjuten plats. Men det begränsade källmaterialet medger inte några vittgående slutsatser. Studier av den örtmedicinska litteraturen på kontinenten och i England från Karl den stores tid fram till senmedeltidens slut visar på en viss uppsättning av medicinalväxter obunden av tid och rum. Kunskapen är traderad från arabisk, latinsk och grekisk medicin men egen inhemska medicin finns också företrädd. Den kan till och med ha traderats in i nyare tid (Cameron 1993:33–34, 65–73). Denna klassiska tradition har säkerligen nått Sverige och det är i stor utsträckning denna traditions läkeväxter som under senmedeltiden introduceras hos oss (Larsson 2009:46–53).

Möjligen är det bristen på relevanta källor och inslaget av magi som ligger bakom den i vårt land ganska mörkt präglade folkliga bilden av den medeltida medicinen. Den rikliga förekomsten av t.ex. anglosaxiska läke- och örteböcker (*leechbooks*) gör att forskarna har kunnat skapa en mer nyanterad och positiv bild av medeltidens medicin. En bild som förmodligen är giltig även för Sverige. Den rika litteraturen av anglosaxiska läkeböcker gör det möjligt att urskilja tre nivåer inom medicinen. Den lägsta nivån exemplifierad av *Lacnunga* ('botemedel') återspeglar traditionen hos den utbildade och oerfarna utövaren, som litar lika mycket på trollformler och besvärjelser som på våtvarma omslag och läkande drycker. En något högre nivå återspeglas i *Leechbook III*, som enligt Malcom Cameron ger en möjlighet att lära känna nordeuropeiska tillämpningar opåverkade av klassisk tradition. En ännu högre nivå möter vi i Balds *Leechbook*, som visar att man kunde hämta det bästa från grekisk och romersk medicin och införliva den med den egna självständiga medicinen. Vilka författarna och kompilatorerna till dessa läke- och örteböcker var, vet vi inte. Kanske var de läkekunniga munkar, sockenpräster, världsliga läkekunniga personer och lantliga naturläkare (Skemer 2006: 76–84).² I vilket fall torde förekomsten av anteckningar om magiska medicinska botemedel, formler m.m. inte vara betingad av lärd nyfikenhet utan bero på insiktsfulla kompilatorer och skrivare (Flint 1991:396).

De innehållsrika anglo-saxiska texterna gör det möjligt att göra åtskillnad mellan rationella och magiska botemedel. Så kunde till exempel infektioner av stafylokocker lindras eller motverkas med hjälp av en salva, som innehöll lök, vitlök, oxgalla, vin

och det kopparsalt som uppstod, då medeltida vin, som ju var acidrikt, upphettades i kopparkärl. Och då ett glödgat järn stacks ner i ättiksyra, bildades en järnförening, som kunde tas upp av kroppen och därigenom motverka järnbrist och sjukdomar orsakade av järnbrist. Många exempel på sådana olika rationella botemedel ger Cameron 1993: 117–129, som också ingående behandlar magiska botemedel (a.a.: 130–158). Dessa kan på sitt sätt ses som rationella. Sannolikt förhöll det sig så att de rationella botemedlen användes mot sjukdomar och sjukdomstillstånd som var behandlingsbara eller vars verkningar åtminstone kunde lindras. Magiska botemedel användes mot sjukdomar som malaria, långt gången blodförgiftning och cancer för vilka det inte fanns någon medicin. Det viktiga var då att hjälpa den sjuke genom att skapa en placebo-effekt som lindrade en hopplös situation. Besvärjelser och amuletter kunde på så sätt vara rationella behandlingssätt. Några amuletter från Sigtuna med runinskrifter från vikingatid eller tidig medeltid hör förmodligen till denna senare kategori.

Begreppet magi är ett sätt att kategorisera en rad uppfattningar och vedertagna bruk som omfattar allt från astrologi, besvärjelser, rituella handlingar och bruk av amuletter till förledande illusionsmakeri. Idag avser den en förment förmåga att behärska omvärlden med övernaturliga metoder. Under medeltiden var magibegreppet och bruket av magi ett helt annat. Magin omfattades både av lekmän och lärda och såväl av dem med hög som låg social ställning. Magin återfinns både i sammanhang som inbegrep t.ex. medicinska tillämpningar och i religiös och världslig litteratur. Studiet av medeltida magi är därför i hög grad ett studium av de tankesystem som definierade

magin och av systemens förändringar, som ju innebar att begreppet magi successivt förändrades. De medeltida källorna från olika perioder återspeglar skiftande bedömningar av vad som t.ex. var demonisk magi och kristna mirakler, vad som var övernaturlig demonisk kraft gentemot naturligt gudomligt ingripande. Inom den intellektuella klassen dominerade en växande religiös och vetenskaplig rationalitet som till stor del uteslöt magisk praxis och som såg den som gudlös eller demonisk gentemot progressivt religiöst eller vetenskapligt tänkande. Kyrkans skiftande syn på och hanterande av magi under äldre medeltid har analyserats av Valerie Flint (1991) och för medeltiden fram till reformationen av Don Skemer (2006:21–73). I fråga om magiska amulettor var kyrkan ambivalent i sin inställning. De teologiska invändningarna var motsägelsefulla och förändrades från 1100-talet och fram till 1400-talet för att bemästra en framväxande lärd magi, kätterska idéer och lekmanandaandlighet. Men subtila teologiska och skolastiska preciseringar var bortom vardagsmänniskans tankevärld. Hon vände sig till magiska amulettor som en källa för gudomligt beskydd. Vid slutet av medeltiden var det förfarandet inte en hednisk kvarleva utan ett ganska vanligt bruk mitt i det kristna samhället.

Studiet av magi är centralt vid studiet av det medeltida samhället, eftersom kulturförändringarna under europeisk medeltid (500–1500) innebar förändringar av magibegreppet med tydliga skillnader mellan hög och låg magi och mellan naturlig och onaturlig magi. Studiet av den medeltida magin visar på en konvergens av tre tanke-traditioner i Europa: det grekisk-romerska kulturarvet, den kristna tron och dess kultur och infödda folkliga traditioner. Tre

perioder i Europas medeltid är avgörande för magibegreppet, religionsskiftets tidsperiod, 1100-talets renässans och samhälls-rubbningarna vid 1300-talets slut och 1400-talets början. Under omvändelseperioden delade kristligheten tre grundläggande uppfattningar med de förkristna folkliga: tron på ordets makt, förekomsten av osynliga väsen och på den inneboende kraften i föremål i naturen. Denna bakgrund underlättar förståelsen av magin under den äldre medeltiden i Norden (Jolly 2002:13–71).

På samma sätt som en sammelhandskrift kan en uppsättning av föremål med runristade besvärjelser studeras ”kodikologiskt”, vilket i detta fall är ett arkeologiskt studium av manuellt producerade runristade föremål. Texten studeras utifrån det textbärande föremålets egenskaper, t. ex. det dyrbara metallblecket gentemot den enkla trästickan eller revbenet, runblecket med sitt upphängningshål avsett att skydda bäraren mot en sjukdom gentemot den runristade trästickan eller benet, som rituellt kan ha slungats iväg för att bli kvitt en sjukdom. Av betydelse är också fyndförhållanden och fyndomständigheter, t.ex. fyndplatsen för ett runbleck i närheten av en plats för metalltillverkning o.s.v. Viktig är också den rituella situationen, när inskriften tillkom, och förhållandet mellan muntlighet och skriftlighet i samhället. Ur sådana aspekter är både det välkända runbleck som påträffades i Sigtuna år 1931 (Eriksson 1933) och ett runristat revben med en magisk inskrift som år 1996 hittades i Sigtuna värda att studeras.

Då man gick igenom ett jordlager som tagits in till museet från en arkeologisk undersökning 1996 i kvarteret Professorn 4 i Sigtuna, påträffades ett runristat revben från ett samlat lagermaterial (”kontext”). Det har

preliminärt daterats till slutet av 1000-talet eller början av 1100-talet. Revbenet är från en ko och har skurits av i båda ändar. Det är 240 mm långt, 29–16 mm brett och 13–8 mm tjockt. Det bär en runinskrift fördelad på en rad på framsidan och på två rader på baksidan. Runornas höjd varierar mellan 19–11 mm. I den mån orduppdelen anses vara säkert återges den i translittereringen nedan. (fig. 1a–b)

Inskriften på framsidan lyder:

iorils × ourip × uaksna ur :

5 10 15

kroke × bat han × ripu × bar-...

20 25 30 35

Baksidans ena rad lyder:

han : ripu × aok × siba × sarþ ×

40 45 50 55

sararan × uara × hafir × fult

60 65 70 75

Dess andra rad skriven boustrofedon med stupade runor lyder:

fekit × fly braot ripa

80 85 90

Ovanför runföljden **iorils × ourip** × på framsidan är åtta tecken av annan karaktär än inskriftens runor inristade. De diskuteras längre fram i uppsatsen.

Benet har före 1 **i** skurits av med tre snedställda snitt. Någon runa eller något skiljetecken har inte varit ristat före 1 **i**. Placeringen av 78 **f** på benets baksida talar också för att 1 **i** har inlett inskriften. Genom övre delen av 1 **i**, som är 13 mm lång, går en diagonal spricka. Den går också genom toppen av 2 **o**. 24 **e** har varit stungen med en punkt på huvudstavens mitt. Några få spår

av stingningen kan skönjas i mikroskop, resten är bortvittrad. Inskriften på framsidan avslutas med en skadad runa. Av den återstår övre delen av en huvudstav och av ett stycke av en bistav, som går från huvudstavens topp snett nedåt höger. Benet har varit avskuret i denna ända. Här har en 5–10 mm lång flisa, där resten av bistaven har varit inskuren, gått förlorad. Runan kan ha varit **p**, **u** eller **l**. Inskriften på baksidan inleds med 39 **h**. Den står 5 mm till höger om den avskurna kanten. Någon runa har inte varit ristad till vänster om den. 78 **e** bedöms ha varit stungen med en liten punkt strax nedanför huvudstavens mitt. Punkten är knappast en vittringsskada. 84 **y** är stungen med ett kort lodrätt streck mellan huvudstav och bistav. Smärre skador på runorna 56–60 **p** × **sara** och 64 **u** äventyrar inte läsningen. Skadorna har tagit bort ett stycke av bistaven i 56 **p**, ett stycke av huvudstaven och av högra bistaven i 58 **a**, ett stycke av övre delen av bistaven i 59 **r** och ett stycke av huvudstaven och av högra bistaven i 60 **a**. Skiljetecken i form av kryss eller två små lodräta streck. Den senare formen efter 19 **r**, 41 **n** och 84 **y**.

Runinskriften på benet är en av de längsta inskrifterna på de runristade lös-föremålen från Sigtuna. Ristaren är säker i sin utformning av runorna som visar ringa formvariation. Nästan hela den teckenuppsättning som ingår i den 16-typiga futharken finns med i inskriften. De enda tecken som inte är representerade är **m**- och **R**-runorna. Att **R**-runan inte förekommer är anmärkningsvärt. Man hade väntat sig den i inskriftens ord *hafir* 'har' och *ur* 'ur' (Larsson 2002:131f; beläggen i avhandlingen avser stenmonumentinskrifter). I runorna med bistavarna anslutna till huvudstavens översatta del (**u**-, **p**-, **r**-, **t**-, **b**- och **k**-runorna) är

Fig. 1a–b. Foton av revbenets framsida och baksida. Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ (1997)

bistavens spets i några fall ansatt mot huvudstavens topp, i andra ett litet stycke nedanför toppen.

Bågen i **b**-runan är långsträckt, själva runan är än smal, än bred. De dubbelsidiga bistavarna i **o**-runan är skurna snett nedåt höger. I **r**-runan är bistaven skuren i tre drag. Runan har mestadels sluten form. I **a**-runorna är den högra bistaven något kortare än den vänstra, som också är tunnare. Möjligen beror det på att bistaven skurits med början höger om huvudstaven.

Den tolkning som här presenteras gör inte några anspråk på att vara den slutgiltiga. I vissa delar, framför allt i den ”episka” delen, är den osäker, men andra delar är så pass säkra att den berättigar en publicering. Uppdelningen av inskriften i ord underlättas av användningen av ordskillnadstecken, små kryss eller kolon. Den är mestadels konsekvent genomförd. I ett fall avgränsar skiljetecknet en hel sats. Det gäller inskriftens sista mening, som jag tolkar som en befallnings- eller uppmaningssats. Den inleds med en imperativform av verbet *flȳia* ’fly’ och avslutas med ett substantiv i svag form som subjekt som skrivs med runorna **riþa**. Samma ord uppträder två gånger i inskriften i runföljden **riþu**, som är en kasusböjd form av samma substantiv. Det skall säkerligen tolkas som det feminina substantivet *riða* ’sjukdomstillstånd med feberskälvningar’. Meningen återgiven i normaliserad runsvensk form skulle bli *Flȳ bort riða!*, d.v.s. Fly bort feber! Inskriften är alltså en sjukdomsbesvärjelse.

En av de mest omdiskuterade sjukdomsbesvärjelserna från vikingatiden finns på ett kopparbleck som påträffades år 1931 vid schaktningsarbete på den s. k. Malmen i Sigtuna. En annan är Canterbury-besvärjelsen med runor i pergamentshandskriften

Cotton Caligula A. xv 4to, blad 123–124 a. Handskriften är från andra hälften av 1000-talet och finns i British Library.³ Tillsammans med inskriften på det nyfunna runbenet i Sigtuna ger de oss en uppfattning om hur man såg på sjukdomar under vikingatiden och långt in i nyare tid.

De tre besvärjelserna kan ses som varianter av en och samma nordiska sjukdomsbesvärjelse som har hednisk karaktär eller åtminstone återspeglar hednisk vidskepelse. De gemensamma dragen i de något olika formulerade besvärjelserna har varit att sjukdomsvarelsen tilltalas och nämns vid namn, lockas fram och binds. Det konstateras att den är fångad och därefter manas den bort.

Nyfyndet innebär att tolkningen av den inledande runföljden **þur** × **sarriþu** på kopparblecket som *Þōr særir þū* ’Tor sårar du’ (Eriksson 1933: 139–140) eller som *Þórr sær! (H)ré þú!* ’Tor, såra! Du (tursernas drott) hugg in på!’ (Olsen 1940: 7–11) inte kan vara riktig. Alla tre inskrifterna tycks börja med ett formelartat anrop, en apostrofering av sjukdomsvarelsen. Sigtunablecket med ’Sårfeberns böld’, Canterbury-besvärjelsen med ’Gyrills (d.v.s. ’den som åstadkommer blodförgiftning’) sår-tapp’ och Sigtunabenet med **iorils ouriþ** ’Gyrills sårpinne’. Tolkningen av **ouriþ** som ’sårpinne’ får ses som ett försiktigt förslag. Det stöds av att bulnader och bölder i folktron orsakades av trolldom i en eller annan form. När den döda vävnaden i böldens mitt (’sårpinnen, sårappen’) i norska bygdemål kallas *vågmor* eller *verkmor*, ligger det i dessa ord att sårappen räknas vara upphov till bölden (Reichborn-Kjennerud II:140–141). Tankegången kan jämföras med lantbruksorden *materia* och *materies* i latinet med en ursprunglig betydelse ’ämne

som *mater* är gjord av' men där det senare fått betydelsen 'den producerande och närande delen av fruktträdet eller vinstocken till skillnad från kvistar och bark'.

Besvärjelseinskriften i manuskriptet i British Library anges uttryckligen vara riktad mot blodförgiftning eller kallbrand (*Við æðrafari*). Så är också avsikten med Sigtunablecket, vilket framgår av ordet *sārriðu* 'sårfeber'. Som framgår av det följande torde också runbenets inskrift vara en sådan besvärjelse. Runbenets **ripa** och runbleckets **sarripu** är våra äldst kända belägg på feberbenämningen *rida* eller *ri(a)*. Ordets ursprung är oklart och är bara känt från germanska språk. Det har i svenskan trängts undan av latinets *febris*. Ordet kan vara besläktat med det fornhögtyska verbet *rīdōn* (<**hreið-*) 'skälva, skaka' och avse själva feberattacken. I fornsvenskan finns två bildningar till ordkärnan, nämligen orden *rīdh* och *ridha* 'sjukdomsanfall; feber, frosskakning'.⁴ Det senare ordet är ett svagt feminint substantiv på *-a* med svagstadietbildning, d.v.s. med kort *i*. Det förra ordet med långt *i* i normalstadiet lever fortfarande i norskans *ri* och i svenska dialekter i formen *ri(d)*. I de medeltida läkeböckerna nämns en rad sjukdomar som åtföljs av *ridha*. Man skiljde inte helt klart mellan *ridha* som en komplikation på grund av andra sjukdomar och *ridha* som en benämning på malarian (tredje- och fjärdedagsfebern) under medeltiden. Malarian var vanlig i Norden under denna tid (Bruce-Chwatt 1980:117) och behandlingen av den ineffektiv. Eftersom *ridha* i sina olika former var utbredd och inte sällan kronisk, låg det nära till hands att tillgripa magi för att skydda sig mot den och för att bli av med den, om man hade blivit drabbad. Drygt en tiondel av de närmare besvärjelseformerna, mestadels av medeltida

ursprung, i Ferdinand Ohrts Danmarks Trylleformer (1917–1921) är riktade mot febersjukdom. Runbenets *riða* skall hållas isär från det fornsvenska substantivet *ridha* 'ritt', som hör ihop med verbet *rida*, vilket lever kvar i uttryck som 'vara riden av maran'. Vad det är för sjukdomstillstånd, som runbenets besvärjelse avser, framgår av revbenets **ripu** och **sararan** samt runbleckets **sarripu**. Den är riktad mot blodförgiftning, som sannolikt uppkommit genom sår.

Vad som är påfallande i inskriften är förekomsten av runföljderna **io**, **ua**, **au** och **ao**. Skrivningen **ao** kan vara en digrafisk skrivning för ett trycksvagt *o* i det runsvenska *ok* – jämför dock Williams 1990:15 jämte not 5 – men mindre troligt i adverbet **braot** 'bort', där den snarare torde återge *ao* (Williams a.a.: 114, 173). Konjunktionen *ok* är kanske det vanligaste ordet i våra runskrifter, där det ett tiotal gånger skrivs **aok**, medan adverbet *bort* [*<braut*] bara förekommer en gång och då monografiskt i den ljudomkastade formen **bort** i ett osäkert belägg i inskriften U 1143. En förklaring av skrivningen **ioril** sedd som en ordbildning med ett *ila*-suffix till substantivet *gorr* 'smuts, orenlighet, halvsmält föda i kreaturs tarmar' ges nedan. Mer problematiskt är ordet **ourip**. En utgångspunkt för en tolkning kan vara överensstämmelsen i formlerna i inskriften på Sigtunabenet och i Canterburyhandskriften. Den bör innebära att det sammansatta ordet *sārþvara* 'sårtapp' i Canterburyformeln har en motsvarighet i Sigtunas **ourip**. Orden *þvara* och *þvari* har sin bakgrund i det germanska starka verbet *þweran- (Våre arveord, art. tvare) 'blanda, röra, vrida'. Det förstnämnda kan formellt återge det feminina substantivet *þvara* 'käpp eller slev att röra med' i nominativ eller det maskulina *þvari* 'stav; spjut, svärd' i

oblik form. En direkt semantisk motsvarighet skulle **ourip** kunna vara som en bildning till verbet vrida. Till detta verb finns avledningar i olika avljudsstadier i ord för '(vrid)käpp, pinne; trästycke till nätbindning'. Appellativet vred utgår från en ordkärna **wrið-* med en ursprunglig betydelse 'vridning' och har utifrån den i nordiska dialekter utvecklats ett tiotal särbetydelser (Eklund 1991: 88–89). En av huvudbetydelseerna kan ha varit 'något ihopvridet', t.ex. 'vriden halm, snodd, tuss, tapp'. Anmärkningsvärt i sådant fall är den digrafiska skrivning **ourip** för ett runsvenskt *vrið* (*wrið*). Skrivningen med **ou** för *w* är sällsynt i runinskrifterna, belagd i inskriften på runstenen U 1040 i ordet **kouikon** 'medan han levde'. Karakteristiskt för den stenens ristare är dock en bristfällig ortografi (Williams 1990: 120–121, 169). Exemplet på ett initialt *ur* för *wr* är också fåtaliga i runinskrifterna (Eklund 1991: 157). Ett starkare argument är en fonetisk tendens i dialektmaterialet, som möjligen återspeglar en svårighet i uttalet av komplexet *wr* med varierande uttal av *w*, där uttalet av uddljudande *w* i stor utsträckning varit ett vokalljud (Eklund 1991: 150).

Formellt kan **ourip** återge ett tvåledat ord med ett prefigerat negerande *ō-* eller ett förstärkande *of-*. Exempel på det förra är fornisländskan *úrað* 'skadligt råd; skadligt tilltag; illgärning' och fornsvenskans *ofriþer* 'ofred, krig; fredlöshet', på det senare fornsvenskans *ofgiri* 'omåttligt begär'. Att laborera med de förstnämnda orden är föga tilltalande betydelsemässigt och ljudhistoriskt, medan substantiv med prefixet *of-* är ovanliga. Prefixet är vanligen en adjektivförstärkande nimispartikel i framför allt äldre fornsvenska (Johannisson 1939: 256–257 och 1974:180, not 40).

Inte heller runorna **au** i **uaksnaur** uppfattar jag som tecken för en diftong. Runföljden kan segmenteras och normaliseras i ett runsvenskt *vaksna ūR!* 'väx ur!' med ett expressivt *-na*. Ett alternativ kan vara en motsvarighet till det nusvenska adverbet *nu*. Innebörden är att sjukdomsvarelsen skall försvinna ur Kroke.⁶

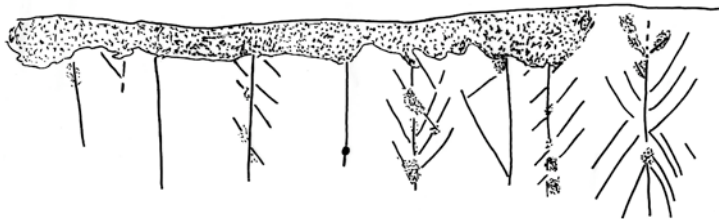
Inskriftens första sats innehåller en befallning eller en uppmaning till sjukdomen. Till skillnad från besvärjelseerna i Sigtuna-amuletten och Canterburyhandskriften tilltalas sjukdomen inte i du-form, utan med en imperativ i 2:a person singularis. Inte heller används du-pronominet i formelns episka del, vilket det gör i de två andra besvärjelseerna. I dessa omtalas sjukdomen i passiv omskrivande form utan att agenten, besvärjaren, namnges. Den tolkning som här föreslås innebär en konstruktion med ett personligt pronomen i 3:e person singularis med ett verb i aktiv form. Det torde vara med avsikt som besvärjaren inte namnges. De tre inskrifterna skiljer sig därigenom från äldre magiska inskrifter med det 24-typiga runalfabetet som i RÄF 127 Själlandsbrakteaten II med självpredikationen "hari-**uha** heter jag, den olycksvetande. Jag ger lycka (skydd)" och RÄF 29 Lindholmen "Jag, runmästaren här, heter Listig".

Efter uppmaningen till sjukdomsvarelsen att lämna Kroke följer en episk del som beskriver vad magikern har åstadkommit. Han band sårfebern, han krossade(?) sårfebern, *bant hann riðu*, *barði(?) hann riðu*. Därefter följer de allittererande orden **sipa sarþ sararan**, vars gemensamma betydelseinnehåll möjligen förstärks genom allitterationen. För orden **sipa sarþ** är det svårt att ge en övertygande tolkning. Ordet **sarþ** kan knappast återge något annat än *sarð*, 3.pers. sing. pret av det starka verbet runsv.

Fig. 2a–b. Detalj av inskriften på feberbenets framsida med de åtta tecknen (överst).

Foto Bengt A. Lundberg, RAÄ (1997).
Renritning av författaren.

siærða, fornsv. *särþa* 'rövknulla; bedriva tidedlag med'.⁷ Verbet tycks inte vara känt utanför germanska språk och är förutom i nordiska språk belagt i fornengelskans *seroðan*, fornhögtyskans *serten* och lågtyskans *serden*, alla med samma betydelse som i nordiskan. Dess etymologi är oklar men det har bl. a. kopplats samman med latinets *sarire* 'hugga, hacka upp'. Möjlig är den ursprungliga betydelsen för det germanska **serþ-* 'slå, trycka, klämma' (Magnússon 1989, uppslagsordet *sarða*). Förmodligen används ordet i inskriften i en nedsättande och föraktlig betydelse med innebörden 'göra slut på'. Om **sarp** återger ett transitivt verb bör **sipa** återspegla ett subjekt eller objekt eller en adverbial bestämning till verbet. I intetdera fallen finns någon självklar tolkning. Att i **sipa** se ett adverb på *-a* bildat till adjektiv på samma sätt som *harða* till *harðr*, d.v.s. bildat till ett adjektiv motsvarande gotiskans *seiþus* 'sen' (i fråga om

tid) och det fornisländska adverbet *síð*, är inte tilltalande, eftersom ett adverb *sīða* inte tycks finnas belagt i nordiska språk. Inte heller är det metodiskt tilltalande att förutsetta ett ristningsfel för *síð* eller komparativformen *síðarr* eller adverbet *síðla* eftersom ristningsfel i övrigt inte förekommer. Att tänka sig ett substantiv i ack. plur. svarande mot isländskans *seiðr* 'sejd' som förekommer i uttryck som *síða/seiða seið* och *efla seið* 'utöva trolldom' är inte tillrådligt, så länge det är oklart om det går tillbaka på en ordkärna **sai-* (>*sæi-*) eller **sei-* (>*sī-*). Anmärkningsvärt är att ordet inte finns belagt i fornsvenskan utan är inlånat i nysvenskan från isländskans *seiðr*.

Att ordet återger ett **siða* 'sejdkvinna', en kvinnlig motsvarighet till hapax *siði* kan lämnas därhän, trots att sejdande under förlitterär tid nog inte har varit betingat av kön. För könsneutraliteten i fornisländska källor se Dillman 2006:143–160. En sådan tolk-

ning skulle ju innebära byte av subjekt. Ett bättre förslag är då att tolka ordet som en abstraktbildning *sīða* 'sejdandet' till det starka verbet *sīða* 'sejda', som också kan betyda 'angripa, påverka med magi' (Foote 1979:395).

Formellt är det möjligt att ett adverbialt bestämt predikatsled **sarp** följs av ett objekt uttryckt med **sararan**. Den gemensamma utgångspunkten för tolkningen av de tre besvärjelserna som föreslås är att sjukdomsvarelsen är rumsligt innesluten, varifrån den skall manas fram. Sigtunablecket anger uttryckligen att det är i böl- den (**pur**). Det ligger nära till hands att pröva om **sararan** kan förstås utifrån detta synsätt. Det kan återge ett runsvenskt *sārarann* 'sårhuset' och avse den såriga varbölden. En sådan benämndes i fornsvenskan *sarbulde*. Sammansättningar med *sara-* är inte ovanliga i fornsvenskan och fornisländskan i ord som *saragärþ*, *saraläkiare*, *saramal*, *sarapol*, *sarapoli*, *saravärker*, *saraöke* och *sarafar*, *sarafullr*, *saralögr*, *saralaukr*. Vid sidan av dessa förekommer stamformer som *sarbetter*, *sarbulde*, *sarduker*, *sarleker*, *saröke*, *sartholi*, *sarsvidhi* och *sárbeitr*, *sárbót*, *sárbætr*, *sárdropi*, *sárleikr*, *sárráð* *sárfenginn*. Understundom finns former som *saröke* och *saraöke*, *sármaðr* och *sáramaðr*. Att utifrån denna skiftande bild dra någon slutsats om en avgörande skiftning i betydelsen mellan *sar-* och *sara-* förefaller svårt att göra inte minst med tanke på sammansättningar som *saröke*, *saraöke*, *sársauki* 'sårskada; smärta vållad av sår'.

I den avslutande delen av det berättande partiet av besvärjelsen ingår runföljden **sararan** × **uara** × **hafir** × **fult fekit**. Att i normaliserad form återge den med *Sārarann vara hafir (hann) fult fengit*, d.v.s.

”Han har helt och hållet fångat varets sårhus” ger ingen begriplig mening.

Men runföljden **sipa** × **sarp** × **sararan** × **uara** × **hafir** × **fult fekit** kan också segmenteras, inte minst med hänsyn till interpunktionen och allitterationen, *sīða(?) sarð sāraran. Vara hafir (hann) fullt fengit*. Runorna **uara** är då en oblik form av substantivet *vari* och står som objekt i satsen.⁸ I det förra fallet står det som genitiv av *vari*. Tolkningen av **uara** kompliceras av att man måste laborera med olika ordformer med skiftande betydelse även om man förenklar det genom att arbeta med ett ordstampar **warhan-* / **warhōn-* (Pipping 1921:46–47). Hur än runföljden tolkas avslutar den utan tvivel den berättande delen av inskriften.

Som nämnts är inskriftens inledning problematisk. De förmodade strukturella likheterna mellan de tre nämnda besvärjelserna talar för att **iorils** × **ourip** är en benämning på en sjukdomsvarelse och att betydelsen av de fem första runorna i inskriften är densamma som i Canterbury-textens **kuril/iuril**. Kruxet med den skiftande skrivningen har förmodligen fått sin förklaring genom Felix Genzmer (1950), som menar att Canterbury-formeln inte går tillbaka på en skriftlig förlaga. Den har av en anglosaxisk skrivare skrivits ned utifrån vad han mindes av runformeln. När han i andra raden skulle återge det runnordiska *gyrill* med runor för andra gången, kan han ha förbisett att han i första raden använt runan **k** för att återge uddljudet, och använt en **i**-runa. Det låg nära till hands för en skrivare van vid fornengelsk text. Där kan graferna skifta i skrivningar som *gernung*: *jernung*, *geong* : *iong* 'gick' (Campbell § 58), d.v.s. uddljudet återges än med *g* (ȝ) än med *i/j* framför en främre vokal.

Enligt Genzmer rör det sig bara om olika skrivsätt. *Jyrill* är en fornengelsk grafisk variant. Normaliserat bör ordet återges *Gyrill*.⁹ En palatalisering av *g* framför *j* eller en främre vokal med en vidareutveckling till en affrikata som utvecklas till *j* förekommer också i de nordiska språken (Brøndum-Nielsen § 318 och 318:2, Noreen § 278 och Wessén 1 § 49). I fornsvenska förekommer t. ex. skrivningen *iäf* för *giäf* 'gåva' (Lydekini bok, ej före 1280). Värt att nämna är att *djurill* 'grankåda som inte går att tugga' förekommer i dalmål enligt ett meddelande till Ivar Lindquist (1936:36) från Evald Lidén och muntlig uppgift till Helmer Gustavson 23/9 1997 av dialektforskaren Gunnar Nyström). Formen **iorils** är alltså anmärkningsvärd med tanke på feberbenets datering till 1100-talet.

Om tolkningen av inskriftens slut behöver det inte råda någon tvekan. Till skillnad från besvärjelserna på Sigtunablecket och i Canterbury-handskriften, där sjukdomsvalsen redan i inledningen uppmanas att försvinna med orden *flȳþū nū* och *far þū nū* avslutas feberbenets inskrift med *Flȳ bort riða!*

Förslagsvis kan inskriften på feberbenet från Sigtuna i normaliserad form återges *Iorils rið! Vaksna ūr Krōki! Bant hann riðu barði(?) hann riðu. Ok siða(?) sarð sāraran. Vara hafir (hann) fullt fengit. Flȳ bort riða!*

Återgiven på svenska skulle inskriften lyda: "Jorills (sår)pinne! Väx ur Kroke! Han (dvs besvärjaren) band febern, krossade(?) febern. Och sejdandet gjorde slut på sårhuset. Han har fångat varet fullständigt. Fly bort feber!"

Även om delar av tolkningen av feberbenets inskrift kan ifrågasättas är inskriften ett värdefullt vittnesmål om den andliga

kulturen under äldst kristen tid, då förkristna traditioner fortfarande levde kvar och kom att integreras i den medeltida tankevärlden. Samtidigt bildar feberbenets besvärjelse jämte Sigtunablecket och Canterbury-formeln en bro över till medeltidens och nyare tids folkliga signaler och besvärjelser, där inte minst de skrivna och talade orden i ritualen är av avgörande betydelse: "Nu skriver jag bort min frossa / och när hon kommer igen / är jag inte hemma." (Linderholm nr 559) och den norska muntliga besvärjelsen som läses tre gånger mot en växande böld (Kong): "Kong, / du skal minke i Hold, / som Man(d) i Mold! I 3 Navn." (Bang nr 62).

Inskriften på feberbenet är svår att tolka inte bara för att vi har så ringa kunskap om tidens tankevärld utan också för att den vid sidan av klartexten innehåller ett dolt meddelande. Ovanför inskriftens inledande **iorils ourip** är nämligen åtta tecken inristade, som är av annan karaktär än inskriftens runor (*fig. 2*).

Tecknen ger intryck av vara utformade enligt principen för lönnrunor. Vikingatidens runalfabet utgjordes av 16 runor fördelade på tre grupper ("ätter"). Äterna och runorna hade en fast numrering, varför man kunde bilda lönnrunor med tecken som dels angav vilken ätt runan tillhörde dels angav vilken plats, vilket nummer den hade i ätten. Talsymbolerna kunde utformas på olika sätt, t.ex. genom att rista ett visst antal snedstreck, kvistar, på vardera sidan av en lodrät linje, stav, enligt följande princip:

I: fupork	II: hnias	III: tbmlr
1 2 3 4 5 6	1 2 3 4 5	1 2 3 4 5

För göra chiffret mer svårlöst bytte man praktiskt taget alltid plats så att den tredje ätten tog första ättens plats:

I: tbmlr **II: hnias** **III: fupork**
 1 2 3 4 5 1 2 3 4 5 1 2 3 4 5 6

Eftersom det bara fanns tre ätter kan ibland taluppgifterna avgöra vilken talsymbol som avser ätten och vilken som avser runans plats i ätten. Har symbolen ett talvärde mellan fyra och sex står den för en runa, inte en ätt. Avser talsymbolen talet sex kan den bara stå för runan **k**. Ristaren kunde också försvåra tolkningen genom att använda redundans, d.v.s. ett överskott av tecken, som kunde tas bort utan att innehållet gick förlorat. Han kunde också spegelvända läsriktningen av lönnrunorna för att försvåra begripligheten. På ett runristat revben från Sigtuna står det på den ena sidan ”Jesus, Jesus, Jesus! Kalkens väktare...” på den andra sidan spegelvänt med lönnrunor **...ra-nur<u>ppar...**, d.v.s. Råd du runorna!

Skadorna i övre kanten av feberbenet gör en identifikation av tecknen osäker. De kan ha tagit bort övre delar av tecken relevanta för en tolkning. Det första tecknet i serien består av ett kort lodrätt streck som är kantskadat och av ett utvittrat streck, som kan ha varit andra ledet i en **s**-runa. Rester av ett tredje led kan inte säkert iakttas. Det därpå följande strecket består av en lodrät stav som läses som runan **i**. Det tredje står för 3:4, d.v.s. **o**, det fjärde, ett lodrätt streck med en liten punkt invid basen läses som runan **i**, knappast som **e**. Det femte möjligen 3:4, d.v.s. **o**, det sjätte kan vara **p** eller ett spegelvänt **p** beroende på läsriktningen. Det sjunde tecknet har minst fem kvistar på vänstra sidan och minst fyra på högra sidan. Det passar alltså inte in i ett

lönnrunesystem. Det åttonde tecknet är ett redundant 3:4, d.v.s. **o**. Teckenuppsättningen ger möjlighet till olika läsningar. En sådan kan läsas från vänster till höger som (**s**) **i o i (o) p - o** eller från höger till vänster som **o - p (o) i o i (s)**. Något meningsfullt innehåll jag inte kunnat finna i de runföljder som är möjliga. En rimlig utgångspunkt för en tolkning är att ristaren med de åtta tecknen vill uttrycka något som inte får uttryckas i klartext. Kanske återger de sjukdomsvarelsens verkliga namn eller magikernas namn eller ett kraftigt verkande formelord? Tecknen väntar fortfarande på sin tydning!

• För givande diskussioner tackas Magnus Källström och Henrik Williams.

Noter

- 1) De skriftliga källorna är magra. Förhållandet mellan läkare och utövare av magi är okänt. På Island tycks det ha varit skillnad mellan läkarnas och magikernas verksamhet under medeltiden och antalet magiker med terapeutisk verksamhet har förmodligen varit ringa enligt Dillmann (2006: 66).
- 2) Tack vare moderna utgåvor med tillförlitlig text och översättning, t.ex. E. Pettits *Anglo-Saxon Remedies, Charms, and Prayers from British Library MS Harley 585* (2001), finns många av läkeböckerna tillgängliga för forskare och andra intresserade.
- 3) Se appendix.
- 4) Bortfall av *h*- framför *r* förekommer i många svenska runstensinskrifter (A. Noreen, *Alt-schwedisches Grammatik* (1904), § 312:1)
- 5) Om rida i denna betydelse (kveldrida, myrkrida och tunrida) se Reichborn-Kjennerud *Vår gamle Trolldomsmedisin II* (1933): 5–6.
- 6) Ett verb som skulle motsvara ett runsvenskt **vaksna* (< *wahsnan) med en inkoaktiv betydelse ’börja växa’ bildat till det starka intran-

- sitiva verbet *vaksa* (particip *vaksinn*) 'växa' finns mig veterligen inte belagd i germanska språk. Runföljden **kroke** kan också förstås som runsv. *kranki*, dativ singularis av adjektivet **krankR* 'den svage, sjuke' med regelmässigt utelämnat *n* framför *k* och användning av ås-runan framför runsvenskt *n* (H. Williams 1992:54ff.). Att lånordet *krank* skulle förekomma i en runinskrift från slutet av 1000-talet/början av 1100-talet är dock inte troligt.
- 7) Om detta styggelseord se kommentaren i Å. Holmbäck och E. Wessén, Svenska landskapslagar. Tolkade och förklarade för nutidens svenskar. 5 (1946), s. 124 ff. och 300 ff. samt P. Meulengracht Sørensen, *Norrønt nid* (1980), s. 21f. Sørensen påpekar att verbet också kan avse promiskuöst beteende. Verbet kan ha haft en vidare betydelse, som senare har snävrats in.
- 8) Att laborera med en betydelse fornsv. *var*, fornisl. *vǫrr* f. 'läpp' förefaller inte möjligt. Betydelsen 'sårkant' som i nyisländskans *vör* (*brún eða jadar sárs*) har jag inte funnit belagd i fornspråken.
- 8b) I fornisländskan betyder ordet *rann* (stort) hus. Det framgår av användningen av det i ordspråksliknande uttryck som *margt er þat í karls húsi, er eigi är í konungs ranni* och i Odens ritt till Hel: *...fram reið Óðinn...hann kom at hafu Heljar ranni*. Men ordet kunde också användas i överförd betydelse, som framgår av uttrycket *i ranni bensævar* 'i blodets hus', en kenning för 'kroppen' i en vers i *Grettis saga*. Ordet *rann* är inte belagt i fornsvenskan men att det funnits där talar sammansättningar som substantiven *ransak*, *ransakan*, *ransakning*, *ransakari* och verbet *ransaka* för. Ordet *rann* bedöms användas i en sådan överförd betydelse i inskriftens **sararan**.
- 9) Att skrivaren använder varianterna **pu** och **tu** för *þū* talar inte emot Genzmer, vilket t.ex. den fornengelska skrivningen *westu gearo* visar.

Appendix: Canterbury-formeln

YDRITHTRÞNTRÞRÞRÞNÞNÞNÞTHTHHTNÞNRNÞPIÞIF
 ÞRHTTRNTHDRITHTRÞNTRÞNÞRÞRÞNÞRI.

Inskriften translittererad med latinska bokstäver utifrån en läsning gjord av Helmer Gustavson i British Library den 21 augusti 1997:

**kurilsarþuarafarþunufuntinistþuruigþik
 þorsatrutiniurilsarþuarauipraþrauari**

Gyrils sārþvara far þū nū! Fundinn er þū! Þōrr vīgi þik, þursa drōttin! Gyrils sārþvara. Viðr āðravari.

”Gyrills sår tapp far du nu! Funnen är du! Tor vige dig, tursernas härskare. Gyrills sår tapp. Mot ådrors var (blodförgiftning).”

Formeln finns i sammelhandskriften Cottonianum Caligula A XV 4to, s.123 b och 124 a. i British Library. Delen där runformeln finns dateras till 1073. Handskriftsbeskrivning i E. A. Lowe, *Codices Latini Antiquiores*, ii, (1935), nr 183; P. J. Willetts, *Brit. Mus. Quat.* xxx, (1965), s. 26–30. En kortfattad beskrivning av handskriften ger I. Lindquist i *Religiösa Runtexter* (1932), s. 28 ff.

Allt sedan S. Bugge i ÅNOH 1899 har tolkningen av Canterburyformeln diskuterats med inlägg av bl.a. H. Sperber i *Paul-Braunes Beiträge* 1912; I. Lindquist, *Religiösa runtexter* (1932); K.M. Nielsen i *Danmarks Runeindskrifter* (1941), nr 197; F. Genzmer i ANF 1950; A. Holtsmark i ANF 1950, E. Moltke i *Runes and Their Origin* (1985).

Diskussionen har framför allt gällt tolkningen av **kurilsarpuara** och hur **porsatrutin** skall förstås. Ett av förslagen är att tolka *sār-þvara* 'sårtapp' som en apposition till *Gyrill* eller som ett tillnamn till *Gyrill* (jämför namn som *Biorn eitrvæisa*), ett annat är att det är en possessiv genitiv av *sārþvari* med betydelsen 'Sårtapps varhård' ett tredje, men mindre troligt, att det är att tolka ordet som en 'konjunktiv genitiv' i linje med Lindquist 1932 med betydelsen 'Gyrill, du med din sårtapp'. Ytterligare ett alternativ är att läsa orden som *Gyrils sārþvara*, d.v.s. med en dubbelläsning av **s**, en företeelse som förekommer i runortografi. Det skulle gen en direkt parallell till Sigtunabenedets **iorils** × **ourip**. I alla fallen får man räkna med att det gäller ett förkroppsligande av sårfebern genom att ge den ett namn.

Meningarna *þōrr vīgi þik*, *þursa drōttin* kan förstås som två fasta självständiga formler – båda är kända från andra texter –

men också så, att *þursa drōttin*, inkarnationen av allt ont, står apostrofiskt till pronominet *þik*.

Besvärjelsen två sista ord är egentligen en överskrift. Flera av besvärjelserna i handskriften har nämligen rubriker som *wid gedrif* 'mot feber' och *wid gesspell* 'mot förgörning'.

Referenser

- ANF = *Arkiv för nordisk filologi*. Lund 1883ff.
- Bang, A. Chr. 1901–1902. *Norske hexeformularer og magiske opskrifter*. Kristiania.
- Bjorvand H. & Lindeman, F. O. 2000. *Våre arveord. Etymologisk ordbok*. Oslo.
- Bruce-Chwatt, L. J. 1981. *The Rise and Fall of Malaria in Europe: a historical-epidemiological study*. Oxford.
- Brøndum-Nielsen, J. 1957. *Gammeldansk Grammatik II*. Köpenhamn.
- Cameron, M. L. 1993. *Anglo-Saxon Medicine*. Cambridge.
- Campbell, A. 1968. *Old English Grammar*. Oxford.
- Dillmann, F.-X. 2006. *Les Magiciens dans l'Islande ancienne. Études sur la représentation de la magie islandaise et de ses agents dans les sources littéraires norroises*. Uppsala.
- Eklund, G. 1991. *Vrist – brist – rist Utvecklingen av gammalt uddljudande wr i nordiska, särskilt svenska, dialekter*. Uppsala.
- Eriksson, M. & Zetterholm, D. O. 1933. En amulett från Sigtuna. Ett tolkningsförsök. *Fornvännen*.
- Flint, V. 1991. *The Rise of Magic in Early Medieval Europe*. Oxford.
- Foote, P. 1979. Runerne i Danmark (rec.). *Historisk Tidsskrift* (dansk).
- Genzmer, F. 1950. Gyrill – Jyrill. ANF 65.
- Heimdal, J. 2009. Bolmörtens roll i magi och medicin under den svenska förhistorien och medeltiden. *Fornvännen*.

- Holmqvist, W. 1942. En gammal hälsokur och dess instrument. *Situne Dei*.
- Holtsmark, A. 1951. SARÞUARA – Sarþvara. *ANF*.
- Høst, G. 1952. Til Sigtuna og Canterbury form-lene. *Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskab*.
- Johannisson, T. 1939. *Verbal och postverbal partikelkomposition i de germanska språken*. Lund.
- Johannisson, T. 1974. *Ordbildning och ordbe-tydelse Valda studier*. Göteborg.
- Jolly, K., Raudvere, C. & Peters, E. 2002. *Witchcraft and Magic in Europe The Middle Ages*. London.
- KJ = Krause, W. 1966. *Die Runeninschriften im älteren Futhark*. Mit Beiträgen von Herbert Jankuhn. Göttingen.
- Larsson, I. 2009. *Millefolium, rölika och näse-gräs. Medeltidens svenska växtvärld i lärd tradition*. Stockholm.
- Linderholm, E. 1917–1940. *Signelser ock be-svärjelser från medeltid ock nytid* (=Svenska Landsmål ock Svenskt Folkliv B. 41). Stock-holm.
- Lindquist, I. 1932. *Religiösa runtexter I. Sig-tuna-galdern*. Lund.
- Lindquist, I. 1932. *Trolldomsruneorna från Sig-tuna. Fornvännen*.
- Magnússon, A. G. 2008. *Íslensk Orðsifjabók*. Reykjavík.
- Moberg, L. 1961. *Språkliga strövtåg i Uppland. Saga och sed*.
- Moltke, E. 1985. *Runes and their origin, Den-mark and elsewhere*. Köpenhamn.
- Møller-Christensen, V. 1959. Feber. *Kulturhi-storiskt lexikon för nordisk medeltid*.
- Noreen, A. 1904. *Altschwedische Grammatik mit Einschluss des Altgutnischen*. Stockholm.
- Nordén, A. 1943. *Bidrag till svensk runforsk-ning*. Stockholm.
- Nöth, W. 1977. Semiotics of the Old English Charm. *Semiotica* 19.
- Ohrt, F. 1917. *Danmarks Trylleformler. I. Inled-ning og Tekst*. Köpenhamn.
- Ohrt, F. 1922. *Trylleord, fremmede og danske*. Köpenhamn.
- Olsen, M. 1940. *Sigtuna-amuletten. Nogen tolk-ningsbidrag*. Oslo.
- Pipping, H. 1921. *Sex kapitler ur de nordiska språkens grammatik*. Helsingfors.
- Reichborn-Kjennerud, I. 1927–1947. *Vår gam-le trolldomsmedisin*. Oslo.
- RÄF = *Die Runeninschriften im älteren Fut-hark*. Se KJ = Krause, W. 1966.
- Skemer, D. 2006. *Binding Words. Textual Amu-lets in the Middle Ages*. University Park, Pa.
- Sperber, H. 1912. *Paul-Braunes Beiträge zur Deutsche Sprache und Literatur*. 37.
- Storms, G. 1948. *Anglo-Saxon Magic*. Haag.
- U= *Upplands runinskrifter* granskade av E. Wessén och S.B.F. Jansson. 1940 – .
- Wessén, E. 1969. *Svensk språkhistoria. I. Ljud-lära och ordböjningslära*. Stockholm.
- Williams, H. 1992. *Åsrunan. Användningen av ljudvärden i runsvenska steninskrifter*. Upp-sala.
- Våre arveord*. Se Björvand, H.

Summary

We have but a small degree of knowledge of how the Nordic people attempted to prevent or heal diseases in the Middle Ages. Aside from limited medicinal measures, magic played an important role. A sickness was sometimes viewed as a “sickness creature” within the body, which, with the aid of magic, could be identified, drawn out and exorcised. An important discovery of a rune-carved rib, dating to the end of the 11th century or the early 12th century, containing a magic inscription aimed at treating blood poisoning, was made during a 1996 excavation in Sigtuna. It complements the incantations against disease found 1931 on a copper sheet incised with runes, as well as the Canter-

bury incantation found in the Cotton Caligula A. XV 4to manuscript located at the British Library. The three incantations are varieties of one and the same Nordic incantation of a heathen character, meant to ward against disease, where the sickness creature is named, cajoled to come out, bound and expelled. The inscription on the bone, which reads **iorils × ourip × uaksna ur : kroke × bat han × ripu bar-... han : ripu**

× aok × sipa × sarp × sararan × uara × hafir × fult fekit × fly braot ripa, has been translated as *“The feverdemon’s woundcauser disappear from Krok! The magician bound the fever. And the sorcery crushed the fever. And did away with the abscess. He has completely caught the pus. Run away, fever!”* The incantation on the feverbone also constitutes a bridge to popular blessings and incantations of later eras.